

Briquet, C. M. *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600. Avec 39 figures dans le texte et 16.112 fac-similes de filigranes.* Paris, 1907. Alphonse Picard & Fils. 4-r. Négy kötet. I. köt. XXIV, 234 l. Pl. A—Ch. Facs. 1—3646; II. Ci—K (4), 235—426 l. Facs. 3648—7877; III. L—O (4), 427—620 l. Facs. 7878—12.395; IV. P—Z (4), 621—836 l. 12.396—16.112. Ára 160 fr.

A papiros-vízjegyekről, melyek jelentősége felől olvasóink *Szényi* I. Lászlónak folyóiratunk mult évi folyamában megjelent tanulmányából szerezhetnek tájékoztatást, ez értekezéssel egyidőben jelent meg C. M. *Briquet*-nek a kérdés eddigelé legalaposabb ismerőjének négykötetes összefoglaló munkája, mely az összes ily irányú régibb kutatásokat antikválja.

Briquet kutatása a következő országokra terjedt ki: Itália, Franciaország, Németország, Ausztria-Magyarország, Svájc, Belgium és Németalföld. A terület illetően korlátozását a kutatás számára fölvetett korhatár (1600) szabta meg, miután a többi európai államokban ez idő előtt papirgyárak nem működtek. A kutatás mintegy 1000 kötet nyomtatvány, 30.840 okmány-kötet, 1432 iratsomag ívről-ívre való átvizsgálására terjedt ki s eredménye 44.000 vízjegy-hasonmás összegyűjtése volt, melyet 65.000 alkalommal másolt le. E nagy gyűjteményből természetesen mindenekelőtt a másodpéldányok selejteztek ki, azután azok, melyek 1600-on túli évekből fordultak elő. De még így is, a hasonmások akkora tömege maradt fenn, hogy valamennyiök közzététele merő lehetetlenségnek mutatkozott. *Briquet* tehát válogatni volt kénytelen. A válogatásnál minden vízjegy-csoport legrégebb képviselőjét s legfőbb, legjellegzetesebb változatait vette fel. Minthogy e változatok sokszor igen szép számot képviselnek (a ratisbonnei papirgyár pl. 59 évi időközben a város czímerét 26 változatban használta fel), *Briquet* munkája még e válogatás daczára is 16.112 hasonmást tartalmaz. A hasonmások eredeti nagyságban tétettek közzé. Elrendezésük az ábrázolt tárgyak francia elnevezésének betűrendjében történt, szindulús leírásuk is, mely utóbbi a papiros méretein kívül előfordulásuk évét s a kiadvány megnevezését is feltünteti. A betűrendes elrendezés igen megkönnyíti *Briquet* művének használatát, főleg akkor, a midőn valamely okmányon előforduló vízjegyet akarunk meghatározni.

A vízjegyek tudományos jelentősége, mint ismeretes, abban áll, hogy segélyükkel valamely keltezetlen okmány vagy nyomtatvány hozzávetőleges korát megállapíthatjuk. *Briquet* egy-egy vízjegy korhatárát a rendes alakú papirosoknál 15, a nagyalakúaknál 30 esztendőre teszi, *Likhacsev*-vel szemben, a ki 10 évet vesz

fel. E korhatáron belül annál inkább szűkül a felvehető időköz, minél több datált dokumentumon szerepel egy és ugyanazon vízjegy. Ha egy keltezetlen okmányon pl. oly vízjegy szerepel, mely csak egy, mondjuk 1481-ből datált ügyiraton fordul elő, ebből azt kell következtetnünk, *Briquet* szerint, hogy az illető keltezetlen okmány akár az 1481-et megelőző, akár az azt követő 15 esztendőből való, tehát 1466 és 1496 közé helyezendő. Ha egy második támpontunk is van, pl. egy 1486-ból datált okmány alakjában, akkor a korhatár ekként módosul: 1486—15 és 1481+15, v. i. 1471 és 1496 között. De ha oly szerencsések vagyunk, hogy a szóban forgó vízjegyet, tegyük fel, 24 esetben jegyeztük ki az 1478 és 1490 évek közti időközből, nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy a huszonötödik, keletnélküli okmány is ez évekből való.

Briquet munkájához terjedelmes bevezetést is írt, melyben a papirgyártás rövid történetét, technikáját s a vízjegyek összefoglaló jellemzését adja. Ennek ismertetésére, miután *Szőnyi* I. László fentemlített dolgozata bőven szolt e tárgyról, főlegesen kiterjeszkednünk.

Briquet nagy fáradsággal és sok költséggel előállított munkáját úgy levéltárosainknak, mint a XV. és XVI. századi nyomtatványokkal foglalkozó bibliografusainknak melegen ajánljuk: datálatlan darabok kormeghatározásánál nélkülözhetetlen segéd-eszköz, mely a paleográfiai és tipográfiai kritériumokkal összeegyeztetve becses eredményekhez vezet.

Dr. Gulyás Pál.